

- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2011.
- Herzog A., *Komentarz do art. 256 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2020.
- Karsznicki K., *Przestępstwa popełnione z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2.
- Kluza J., *Przestępstwo propagowania treści faszystowskich w świetle ostatnich doniesień medialnych. Studium przypadku z Wodzisławia Śląskiego*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 3.
- Kulesza W., *Pochwalanie faszyzmu i komunizmu w świetle prawa karnego (uwagi de lege praevia, lata et ferenda)*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy współczesnego prawa karnego*, red. T. Bojarski, A. Michalska-Warias, T. Nowikowski, K. Nazar-Gutowska, J. Piórkowska-Flieger, D. Firkowski, Lublin 2011.
- Kulesza W., „Polskie obchody” rocznicy urodzin Hitlera w świetle prawa karnego III Rzeszy, *Republiki Federalnej Niemiec i Polski*, „Państwo i Prawo” 2018, nr 7.
- Kulesza W., *Propagowanie ideologii nazistowskiej lub jej symboliki w świetle niemieckiego i polskiego prawa karnego*, [w:] *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa prof. M. Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Kulińska L., *Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922–1939*, Kraków 2009.
- Marek A., Konarska-Wrzosek V., *Prawo karne*, Warszawa 2016.
- Michalska-Warias A., *Komentarz do art. 256 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz. Część szczególna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, t. 2, Warszawa 2017.
- Mozgawa M., *Komentarz do art. 256 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2019.
- Pieczynski M., *Stalinizm wiecznie żywy*, „Do Rzeczy” 2021, nr 29.
- Romkowski A., *Artykuł 256 § 1 k.k. w świetle wyrażonej w art. 42 ust. 1 konstytucji zasady nullum crimen sine lege (certa)*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2018, nr 3.
- Scheffler T., *Przestępstwo publicznego propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa (art. 256 k.k.). Analiza doktrynologiczna wybranych wypowiedzi piśmiennictwa i judykatury. Część ogólna*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, nr 3.
- Scheffler T., *Przestępstwo publicznego propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa (art. 256 k.k.). Analiza doktrynologiczna wybranych wypowiedzi piśmiennictwa i judykatury. Część szczególna I*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2018, nr 4.
- Scheffler T., *Przestępstwo publicznego propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa (art. 256 k.k.). Analiza doktrynologiczna wybranych wypowiedzi piśmiennictwa i judykatury. Część szczególna II*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 1.
- Scheffler T., *Przestępstwo publicznego propagowania faszystowskiego lub innego totalitarnego ustroju państwa (art. 256 k.k.). Analiza doktrynologiczna wybranych wypowiedzi piśmiennictwa i judykatury. Część szczególna III*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, nr 2.
- Wiak K., *Komentarz do art. 256 k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021.

Informacje urzędowe, projekty aktów prawnych oraz dane statystyczne

- Pismo urzędowe Ministerstwa Spraw Zagranicznych z dnia 8 września 2017 r., nr VIII/15083/2017, www.sip.legalis.pl.
- Postępowania wszczęte i przestępstwa z art. 256 k.k. stwierdzone za lata 1999–2020, www.statystyka.policja.pl/st./kodeks-karny/przestepstwa-przewciwko-13/636113.Publiczne-propagowanie-faszyzmu-nawolywanie-do-nienawisci-art-256.html.
- Prawomocne skazane osoby dorosłe z oskarżenia publicznego za wybrane przestępstwa w latach 2008–2017. Przestępstwa z nienawiści, www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/.
- Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14 maja 2019 r., druk nr 3451, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE307123D03FEC12583FA0069E8F2/%24File/451.pdf>.

Orzecznictwo

- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r., V KK 98/11, LEX nr 950444.
- Uchwała SN z dnia 28 marca 2002 r., I KZP 5/02, OSNKW 2002, nr 5–6, poz. 32. Wyrok SA w Lublinie z dnia 3 października 2017 r., II Aka 172/17, LEX nr 2391891.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 30 maja 2018 r., II Aka 432/17, Legalis nr 1822121.
- Wyrok SA we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r., II Aka 398/12, Legalis nr 1025695.
- Wyrok SN z dnia 12 października 2010 r., III KK 75/10, LEX nr 653500.
- Wyrok SO w Białymstoku z dnia 30 kwietnia 2013 r., VIII Ka 199/13, LEX nr 1893545.
- Wyrok SO w Białymstoku z dnia 10 czerwca 2014 r., VIII Ka 116/14, www.orzeczenia.ms.gov.pl.
- Wyrok SO w Gliwicach z dnia 20 lipca 2018 r., VI Ka 593/18, Legalis nr 2701495.
- Wyrok SO w Siedlcach z dnia 9 marca 2017 r., II Ka 711/16, LEX nr 2250639.
- Wyrok SR w Brzezinach z dnia 26 września 2018 r., II K 242/18, LEX nr 2675909.
- Wyrok SR w Dzierżonowie z dnia 27 lipca 2004 r., II K 81/04, [w:] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Bachmat-Przest-z-art-256-i-257-2005.pdf>.
- Wyrok SR w Oświęcimiu z dnia 12 lutego 2002 r., VII K 4/04, [w:] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Bachmat-Przest-z-art-256-i-257-2005.pdf>.
- Wyrok SR w Suwałkach z dnia 27 maja 2008 r., VII K 30/07, LEX nr 1911692.
- Wyrok SR w Tarnobrzegu z dnia 23 sierpnia 2004 r., VII K 566/04, [w:] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Bachmat-Przest-z-art-256-i-257-2005.pdf>.
- Wyrok SR w Zabrze z dnia 18 czerwca 2004 r., VII K, 155/04, [w:] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/P-Bachmat-Przest-z-art-256-i-257-2005.pdf>.
- Wyrok TK z dnia 14 lipca 2020 r., Kp 1/19, MP 2020, poz. 647.

KONRAD GRACZYK

ORCID: 0000-0002-0991-2036

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie

konrad.graczyk@us.edu.pl, konrad.graczyk@ipn.gov.pl

O grabieży mienia w Kraju Warty — uwagi w związku z monografią Bogumiła Rudawskiego

W 2018 roku nakładem Instytutu Zachodniego w Poznaniu ukazała się monografia autorstwa Bogumiła Rudawskiego pt. *Grabież mienia w Kraju Warty 1939–1945. Działalność Urzędu Powierniczego w Poznaniu*¹. Podstawą pracy jest rozprawa doktorska pt. *Rola poznańskiej ekspozytury Głównego Urzędu Powierniczego Wschód w grabieży polskiego mienia dokonanej w Kraju Warty w latach 1939–1944* obroniona w 2016 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Promotorem rozprawy była prof. Bożena Górczyńska-Przybyłowicz (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), natomiast recenzentami prof. Maria Rutowska (Instytut Zachodni w Poznaniu) oraz prof. Ryszard Kaczmarek (Uniwersytet Śląski w Katowicach).

Autor monografii przeprowadził badania w archiwach niemieckich i polskich. Kwerenda niemiecka objęła zespoły przechowywane w Archiwum Federalnym w Berlinie. Na kwerendę krajową złożyły się wizyty w Archiwum II Wojny Światowej Instytut Zachodniego w Poznaniu, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Państwowym w Lesznie, a także Oddziałowym Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu. Największa kwerenda dotyczyła jednak naturalnie Archiwum Państwowego w Poznaniu, w którym podstawowa była spuścizna tytułowego organu, czyli Urzędu Powierniczego w Poznaniu. O zakresie zadania badawczego mogą świadczyć liczby: zespół ten liczy ponad 14 tys. jednostek archiwalnych, które liczą prawie 100 metrów bieżących akt. Bogumił Rudawski, w konfrontacji z wielkością tego

---

¹ B. Rudawski, *Grabież mienia w Kraju Warty 1939–1945. Działalność Urzędu Powierniczego w Poznaniu*, Poznań 2018, 282 s.

zasobu, zdecydował się na zawężenie badań do kilku aspektów — terytorialnie do Poznania, natomiast rzeczowo do grabieży kilku rodzajów własności prywatnej. Ramy chronologiczne pracy wyznaczają lata 1939–1945, tożsame z okresem funkcjonowania Urzędu Powierniczego w Poznaniu.

Praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia, wykazu tabel, ilustracji, fotografii, bibliografii, aneksu oraz anglojęzycznego streszczenia. Zastrzeżenia budzi niezamieszczenie streszczenia niemieckojęzycznego oraz indeksu, który wobec ogromnej liczby nazwisk polskich przedsiębiorców oraz niemieckich powierników i zarządców pojawiających się na kartach książki byłby wielkim ułatwieniem i który w dzisiejszych monografiach powinien być standardem, poszerzanym ewentualnie o indeks rzeczowy i geograficzny. W aneksie zaś zamieszczono tabelaryczne zestawienie skonfiskowanych przez Urząd Powierniczy w Poznaniu przedsiębiorstw przemysłowych, zakładów handlowych oraz warsztatów rzemieślniczych, prezentujące podstawowe dane o poszczególnych podmiotach, jak personalia właściciela, określenie branży lub nazwy przedsiębiorstwa, dane na temat formy przekształcenia w okresie okupacji oraz źródło archiwalne. Spis ten daje wyobrażenie o rozmiarach konfiskat w samym Poznaniu i z pewnością ma znaczenie dla krewnych właścicieli skonfiskowanych podmiotów. Ponadto pod koniec każdego rozdziału zamieszczono zwięzłe podsumowanie rozważań częściowych, co jest niewątpliwą zaletą opracowania.

W publikacji można rozróżnić część teoretyczną i praktyczną. Na część teoretyczną składają się ustalenia dotyczące funkcjonowania Głównego Urzędu Powierniczego Wschód i Urzędu Powierniczego w Poznaniu, który działał na ziemiach wcielonych do Rzeszy wraz z Urzędem Powierniczym w Katowicach, Urzędem Powierniczym w Gdańsku/Gdyni oraz Urzędem Powierniczym w Ciechanowie. Przedstawiono zagadnienia ustrojowe Głównego Urzędu Powierniczego Wschód oraz jego poznańskiej ekspozytury: strukturę, zakres zadań oraz powiązania z innymi urzędami. Druga część zawiera wyniki analizy przypadków jednostkowych — przykłady konkretnych konfiskat z różnych branż oraz sposoby dysponowania przez administrację powierniczą zagrabionym mieniem.

Wstęp, jak to jest przyjęte w pracach naukowych, pełni funkcję programową. Znajdziemy w nim krótką charakterystykę Głównego Urzędu Powierniczego Wschód i jego oddziałów, wyjaśnienie terminów grabieży oraz administracji powierniczej, omówienie stanu badań w historiografii polskiej i niemieckiej, określenie celu badawczego, ram terytorialnych i czasowych rozważań, omówienie wykorzystanych źródeł i treści pracy, a także podziękowania. Główny cel badawczy autora sprowadzał się do scharakteryzowania i poznania procedury grabieży prywatnej własności obywateli polskich zorganizowanej przez poznańską ekspozyturę Głównego Urzędu Powierniczego Wschód oraz skutków tych działań — dla Polaków, Niemców i polityki okupanta. Cel ten należy uznać za osiągnięty przy — co wypada podkreślić — stosunkowo niewielkiej objętości książki, która nie męczy czytelnika.

Rudawski jako grabież rozumie bezprawne i przeprowadzone w sposób planowy lub spontaniczny (nieplanowy) przymusowe odebranie własności osobom prywatnym lub zawłaszczenie własności publicznej. Chodzi tu oczywiście nie o niezgodność z ówczesnym prawem niemieckim, to legalizowało bowiem grabież, lecz międzynarodowym. Słusznie autor zauważył, że grabież naruszała jeden z przepisów konwencji haskiej z 1907 roku.

W rozdziale pierwszym, mającym charakter wprowadzenia, czytelnik zapoznaje się z założeniami niemieckiej polityki ekonomicznej i narodowościowej w Kraju Warty, a także niemiecką administracją na okupowanym terytorium. Rozdział drugi jest poświęcony zakresowi i organizacji grabieży w pierwszym okresie okupacji oraz powstaniu, strukturze i zadaniom Głównego Urzędu Powierniczego Wschód. W tej części pracy przybliżono także „prawne” podstawy działalności administracji powierniczej. Ramy prawne tych działań tworzyły trzy rozporządzenia wydane w 1940 roku, z których pierwsze stanowiło o zabezpieczeniu i skonfiskowaniu całego mienia ruchomego oraz nieruchomego państwa polskiego (a także wierzytelności i udziałów), drugie rozporządzenie dotyczyło polskich przedsiębiorstw oraz nieruchomości rolnych i leśnych, natomiast trzecie mienia „obywateli dawnego państwa polskiego”. Urząd Powierniczy w Poznaniu jako instytucja jest tematem rozdziału trzeciego — jego powstanie i działalność, zadania poszczególnych referatów (administracyjnych i gospodarczych), a także kwestia filii Urzędu Powierniczego w Łodzi. Poruszono też zagadnienie personelu Urzędu Powierniczego w Poznaniu. Czwarty rozdział poświęcono relacjom administracji powierniczej z innymi organami władz niemieckich (na przykład generalnym referentem do spraw umacniania Niemczyzny lub namiestnikiem Arthur'em Greiserem). Rozdziały piąty i szósty dotyczą grabieży poszczególnych podmiotów gospodarczych: przedsiębiorstw przemysłowych, sklepów, warsztatów rzemieślniczych, nieruchomości gruntowych i obiektów hotelarsko-gastronomicznych. Podsumowanie publikacji przedstawił Rudawski w rozdziale siódmym — starał się w nim dokonać bilansu funkcjonowania administracji powierniczej, ocenić jej rolę i skutki w ekonomicznej eksploatacji państwa polskiego i jego obywateli. Jego wnioski i szacunki należałoby uwzględnić w polskich rachunkach strat dotyczących drugiej wojny światowej. Zakończenie zawiera najistotniejsze ustalenia, a także postulaty badawcze. Główne postulaty badawcze dotyczą szczegółowych badań kadr poznańskiego urzędu powierniczego oraz zbadania zależności między eksploatacją ekonomiczną podczas niemieckiej okupacji a późniejszym upaństwowieniem gospodarki.

Na aprobatę zasługuje zwłaszcza pierwszy postulat, albowiem kwestia kadr administracji powierniczej po lekturze pracy budzi największy niedosyt. Liczbę pracowników Urzędu Powierniczego w Poznaniu na początku 1942 roku ustalił autor na ponad 560 osób (s. 105), podzielił ich na trzy kategorie: kadrę kierowniczą (kierownicy urzędu i ich zastępcy), kadrę średniego szczebla (główni referenci, ich zastępcy i referenci) oraz najliczniejszą grupę pomocników biurowych

(stenotypistki, sekretarki). Rudawski wskazał co prawda (s. 106), że „charakterystyka wybranych pracowników pozwoli wysnuć ogólniejsze wnioski dotyczące dróg zawodowych, kariery, pochodzenia, ale także poglądów politycznych i zaangażowania w ruch nazistowski osób, które pracowały dla administracji powierniczej i uczestniczyły »zza biurka« w grabieży mienia”, i na następnych siedmiu stronach pracy istotnie znajdziemy charakterystyki wybranych i znaczniejszych pracowników (w tym trzech kolejnych kierowników Urzędu Powierniczego w Poznaniu). Charakterystyki owe jednak nie pozwoliły mu na wyciągnięcie ogólniejszych wniosków. Nie znajdziemy na ten temat ani słowa w podsumowaniu wieńczącym rozdział ani zakończeniu. Zapewne był to świadomy zabieg w kontekście zaprezentowanych postulatów badawczych, niemniej w samej książce zapowiedziany zamiar dotyczący wniosków z badań personelu nie został zrealizowany.

Przy tej okazji można wskazać na ciekawy wątek, który należałoby w miarę możliwości zbadać — chodzi o odpowiedzialność karną powierników, zarządców konkretnych podmiotów ustanowionych przez administrację powierniczą w związku z pełnieniem przez nich funkcji tego rodzaju i ewentualnymi nadużyciami, których dopuszczali się na tym stanowisku. Autor nadmieniał (s. 73), że za niewypełnienie swoich obowiązków groziła zarządcy komisarycznemu kara więzienia lub nawet kara śmierci. Nasuwa się w związku z tym pytanie, czy z punktu widzenia nauki nie można traktować owych powierników jako *sui generis* urzędników niemieckich. Wypełniali oni bowiem istotne dla okupanta zadania, musieli wykazać się właściwym pochodzeniem rasowym, odpowiednimi kwalifikacjami politycznymi i zawodowymi (s. 88–89). Podstawą działalności powiernika był akt nominacji (mianowania) na zarządcę komisarycznego, który poprzedzano wypełnieniem szczegółowego kwestionariusza osobowego. Pytania kwestionariusza dotyczyły wykształcenia i doświadczenia zawodowego, działalności politycznej, a nawet przynależności do łóż masońskich. Pytano także o pochodzenie kandydata i żony, a nawet rodziców i dziadków. Pytania o przynależność do łóż masońskich oraz wymóg pochodzenia aryjskiego kandydata, jego żony i zstępnych wyraźnie upodabniają procedurę naboru do tej odnoszącej się do kadry urzędniczej po objęciu władzy w Niemczech przez narodowych socjalistów w 1933 roku.

Na tle opisanych procedur zajmowania i konfiskaty mienia nasuwa się też pytanie wykraczające poza ramy pracy — w jakim stopniu poza samą administracją powierniczą dochodziło do nadużyć i przestępstw, gdy na przykład ktoś, wykorzystując obawy Polaków i strach przed konfiskatą, podawał się za „Treuhandera” i dokonywał oszustwa. Że podobne przypadki istotnie miały miejsce, dowodzi sprawa karna Alfreda i Leopolda Maserów, skazanych przez Sąd Specjalny w Poznaniu (Sondergericht Posen) w listopadzie 1940 roku na kary ciężkiego więzienia (sygn. 4 Sd KLs 61/40).

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

plac Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
sekretariat@uwur.com.pl

wuwr.eu
Facebook/wydawnictwouwr